

بررسی ویژگی‌های زبانی عهد تیموری

دکتر عبدالله حسن زاده میرعلی

فهرست مطالب

۹	دوم
۱۱	فصل اول - سب و خاستگاه تیمور

- ۱-۱ - سب و خاستگاه تیمور ۱۱
- ۱-۲ - جرس تیمور و تخت سلطنت ۱۲
- ۱-۳ - اوضاع سیاسی ایران در سده شانزدهم و تشکیل حکومت تیموریان ۱۲
- ۱-۴ - آغاز لشکرکشی تیمور به ایران و یورش های او ۱۳
- ۱-۵ - سیاست جنگی تیمور ۱۳
- ۱-۶ - مرگ تیمور و حوادث بعد از آن ۱۴
- ۱-۷ - جانشینان تیمور و فروپاشی پادشاهی تیموریان ۱۵
- ۱-۸ - قراقویونلوها و آق قویونلوها ۱۹
- ۱-۹ - فرهنگ و تمدن ایران در عصر قراقویونلوها و آق قویونلوها ۲۱
- ۱-۱۰ - زوال و افول قراقویونلوها و آق قویونلوها ۲۲
- ۱-۱۱ - ادب فارسی در هند ۲۳
- ۱-۱۲ - تیمور و دولت عثمانی ۲۴
- ۱-۱۳ - پارسی و پارسی گویی در آسیای صغیر ۲۵
- ۱-۱۴ - اوضاع اجتماعی و فرهنگی عهد تیموری ۲۶
- ۱-۱۵ - ادبیات در عصر تیموری ۲۸
- ۱-۱۶ - شروع و شیوع زبان ترکی ۳۰
- ۱-۱۷ - تأثیر زبان ترکی در زبان فارسی ۳۱
- ۱-۱۸ - افزایش واژه های عربی در زبان فارسی ۳۳

- ۱۹-۱- رواج ترکیب‌ها و کلمه‌های نادرست در زبان فارسی ۳۴
- ۲۰-۱- دلایل و عوامل انحطاط زبان فارسی در عهد تیموری ۳۷
- ۲۱-۱- نزدیکی زبان ادبی به زبان گفتار ۴۲

فصل دوم: بررسی زبان گفتار عهد تیموری ۴۷

- ۱-۲- حوزه‌ی آوایی ۴۸
- ۱-۱-۲- ابدال ۴۸
- ۲- افزایش ۵۱
- ۱-۲- حذف ۵۴
- ۱-۴- ربرد «ها»ی بیان حرکت و ذال عجمی ۵۶
- ۲-۲- حوزه‌ی ساختاری ۵۶
- ۱-۲-۲- موارد صرف ۵۷
- ۱-۲-۲-۱- کاربرد اسم «انگیز» در معنی «تحریک‌انگیز» ۵۷
- ۲-۲-۱-۲- کاربرد «ربرد» ۵۷
- ۳-۲-۱-۳- کاربرد پسوند «ت» ۵۷
- ۴-۲-۱-۴- کاربرد پسوند «ند» ۵۷
- ۵-۲-۱-۵- کاربرد پسوند «گاه» ۵۷
- ۶-۲-۱-۶- کاربرد پسوند «ناک» ۵۸
- ۷-۲-۱-۷- کاربرد پسوند «وار» ۵۸
- ۸-۲-۱-۸- کاربرد پسوند «وش» ۵۸
- ۹-۲-۱-۹- کاربرد پسوند «ینه» ۵۸
- ۱۰-۲-۱-۱۰- کاربرد پیشوند «وا» ۵۸
- ۱۱-۲-۱-۱۱- کاربرد پیشوند «ور» ۶۰
- ۱۲-۲-۱-۱۲- کاربرد «ان» جمع ۶۰
- ۱۳-۲-۱-۱۳- کاربرد «ات» جمع ۶۲
- ۱۴-۲-۱-۱۴- کاربرد جمع مکسر ۶۳
- ۱۵-۲-۱-۱۵- کاربرد صورت‌های مختلف صرفی و ضمایر منفصل فاعلی ۶۵
- ۱۶-۲-۱-۱۶- کاربرد «ک» تصغیر ۶۶

- ۲-۲-۲-۲-۲ موارد نحوی ۶۶
- ۲-۲-۲-۲-۱ جابه‌جایی ارکان جمله ۶۶
- ۲-۲-۲-۲-۲ ضعف تألیف ۶۶
- ۲-۲-۲-۲-۳ کاربرد ضمیر مفرد غایب جاندار «او» به جای اسم ۶۶
- ۲-۲-۲-۲-۴ اشاره‌ی «آن» ۶۷
- ۲-۲-۲-۲-۴ کاربرد مصدر همراه یک فعل در معنی شروع کردن ۶۷
- ۲-۲-۲-۲-۴ مطابقت ترکیب‌های اضافی و وصفی به تأثیر ۶۷
- از زبان عربی ۶۸
- ۲-۲-۲-۲-۴ کاربرد «یا» شرط و جواب شرط ۷۰
- ۲-۲-۲-۲-۴ کاربرد مختلف حروف ربط و اضافه در جمله ۷۱
- ۲-۲-۲-۲-۷ کاربرد «به» به جای «با» ۷۱
- ۲-۲-۲-۲-۴ کاربرد «چنان‌چه» به جای «چنان‌که» ۷۱
- ۲-۲-۲-۲-۷-۳ کاربرد «از» به جای «با» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۴ کاربرد «از» به جای «در» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۵ کاربرد «آن‌گونه» به جای «آن‌طور» ۷۲
- و «از آن قبیل» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۶ کاربرد «او» به جای «او» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۷ کاربرد «آن‌را» به جای «او را» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۸ کاربرد «هم‌چنان‌چه» به جای «هم‌چنان‌که» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۹ کاربرد «به‌قدر» به جای «قدر» ۷۲
- ۲-۲-۲-۲-۷-۱۰ آوردن ضمیر جمع «اسی» به جای «ای» ۷۱
- غیر جاندار به صورت جمع و گاه مفرد ۷۱
- ۲-۲-۲-۲-۷-۱۱ کاربرد «که» به جای «چون»، «چون‌که» ۷۱
- در حالی که و «در همان حال که» ۷۳
- ۲-۲-۲-۲-۷-۱۲ کاربرد «گویا» به جای «آیا» ۷۳
- ۲-۲-۲-۲-۷-۱۳ کاربرد «گویی» به جای «آیا» ۷۳
- ۲-۲-۲-۲-۷-۱۴ کاربرد «گویا» به جای «آیا» ۷۳
- ۲-۲-۲-۲-۸ استعمال وجه وصفی ۷۳
- ۲-۲-۲-۲-۳ حوزهی واژگانی ۷۴

۷۴	 اسم	۲-۳-۱
۷۶	 اصطلاحات و تعبیرات درباری - حکومتی	۲-۳-۱-۱
۷۹	 دیوانی	۲-۳-۱-۲
۸۴	 اصطلاحات و تعبیرات نظامی	۲-۳-۱-۳
۹۴	 پیشه‌ها	۲-۳-۱-۴
۹۴	 القاب	۲-۳-۱-۴-۱
۹۸	 پیشه‌ها	۲-۳-۱-۴-۲
۱۰۰	 اصطلاحات و تعبیرات دارو و درمان	۲-۳-۱-۵
۱۰۱	 اسباب و لوازم	۲-۳-۱-۶
۱۰۶	 اصطلاحات مربوط به موسیقی	۲-۳-۱-۷
۱۰۶	 مقادیرها	۲-۳-۱-۸
۱۰۷	 رسوم	۲-۳-۱-۹
۱۰۸	 تعبيرات عامیانه	۲-۳-۱-۱۰
۱۰۹	 سرگرمی	۲-۳-۱-۱۱
۱۰۹	 لباس و پوشاک	۲-۳-۱-۱۲
۱۱۲	 خوراکی‌ها	۲-۳-۱-۱۳
۱۱۴	 حیوانات	۲-۳-۱-۱۴
۱۱۶	 رنگ‌ها	۲-۳-۱-۱۵
۱۱۷	 گیاهان	۲-۳-۱-۱۶
۱۱۷	 فعل (فعل، ترکیب‌های فعلی و عبارتی فعلی)	۲-۳-۲
۱۵۷	 حوزه‌ی معنایی	۲-۴
۱۵۷	 رفتارهای زبانی	۲-۴-۱
۱۵۷	 نکیه کلام‌ها	۲-۴-۱-۱
۱۵۸	 خطاب‌ها	۲-۴-۱-۲
۱۵۹	 دعاها	۲-۴-۱-۳
۱۵۹	 ناسزاها	۲-۴-۱-۴
۱۶۳	 اشعار	۲-۴-۲

سخن پایانی ۱۷۱

فهرست منابع و مآخذ ۱۷۳

مقدمه

هست کلید در گنج حکیم
نام خدای است بر او ختم کن

بسم الله الرحمن الرحيم
فاتحہ، فکر و خستہ سخن

پژوهش در زبان هر علم و هر رشته‌ای را به برداختن به زوایا و خبایای آن و تأثیر احتمالی آن بر زبان‌های دیگر امری بسیار مهم است؛ چرا که تحول زبانی را از دوره‌ای به دوره‌ی دیگر آشکار می‌سازد. دورانی که در این پژوهش به بررسی زبان آن می‌پردازیم، از آخرین سال‌های قرن هجدهم و آغاز قرن نهم شروع می‌شود و تا آخرین سال‌های قدرت سلسله‌ی تیموری به پایان می‌رسد. به هجری ادامه می‌یابد. باید گفت که یک زبان می‌تواند زبان دیگر را تحت تأثیر قرار دهد، آن را در خود جذب کند و یا به سوی زوال و مرگ سوق دهد. به هر حال در این مقاله سعی اجتماعی، سیاسی، علمی و فرهنگی یک زبان است که زبان دیگر را تحت فشار قرار می‌دهد و عناصر خود را به آن القا و کاربرد آن زبان را کمتر می‌کند. رد و بدل شدن عناصر زبانی و ساختار زبان‌ها معمولاً پیامد ارتباط‌های فرهنگی است و بر حسب شدت و ضعف این ارتباط، انتشار و انتقال ویژگی‌ها از فرهنگی به فرهنگ دیگر و از زبانی به زبان دیگر متفاوت و دارای شدت و ضعف است. گاه ارتباط‌ها در حد رد و بدل شدن عناصر فرهنگ مادی و غیرمادی محدود میان جوامع مجاور است و به همین نسبت هم قرض‌گیری زبانی میان دو زبان مجاور اتفاق می‌افتد و گاه برخورداری

فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی در جامعه ممکن است با شدت و سرعت بالا و در زمانی کوتاه انجام شود که به آمیزش شدید و فشرده‌ی زبان‌ها در سطحی قابل توجه می‌انجامد. گاهی هم مجاورت‌های طولانی گروه‌های قومی - زبانی متفاوت با زبان‌های غیرخویشاوند سبب رد و بدل شدن ویژگی فرهنگی و زبانی می‌شود.

در پژوهش حاضر با مطالعه‌ی آثار نظم و نثر عهد تیموری و استخراج ویژگی‌های خاص زبان این دوره از خلال این آثار، زبان رایج عهد تیموری را در چهار حوزه‌ی اویسی، ساختار، واژگانی و معنایی بررسی نموده‌ایم و تا حدی به بررسی تأثیر زبان تیموری بر زبان فارسی و بازسازی زبان این عهد بر پایه‌ی این آثار پرداخته‌ایم. لازم به ذکر است که در کتاب حاضر شرح و معنای واژه‌ها و اصطلاحات دشوار را ذکر و از آوردن معنی برای کلمات سهل و ساده دوری نموده‌ایم.

امید آن که پژوهش حاضر مورد پسند استادان، دانشجویان و پژوهشگران زبان و ادبیات فارسی قرار گیرد و از آنجمله هم گنجینه‌ی بی‌خار نیست، با انتقادات، نظرها و پیشنهادهای خود، بنده را در رفع کاستی‌های این پژوهش یاری نمایند.

در پایان از آقای مهدی احمدی لفری که ویستاری علمی این کتاب را بر عهده داشتند، قدردانی و تشکر می‌کنم.

عبدالله بن زاده میرعلی

بهمن ۱۳۹۲